

Джерело: Дудоров О.О. Особливості застосування спеціальної конфіскації у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти довкілля. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. № 5. Ч. 3. С. 25–36.

УДК 343.2/7 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ¹

Дудоров О. О.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Дудоров О.О. Особливості застосування спеціальної конфіскації у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти довкілля.

У статті на підставі вивчення матеріалів актуальної судової практики та з урахуванням здобутків науки кримінального права розкриваються особливості застосування спеціальної конфіскації як відмінного від покарання заходу кримінально-правового характеру у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти довкілля.

Критично оцінено судову практику, у межах якої: 1) спеціальна конфіскація застосовується лише на підставі норм кримінального процесуального законодавства про речові докази, без звернення до статей 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України (КК), які закріплюють матеріально-правові підстави та умови застосування цього кримінально-правового заходу; 2) перевага надається п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК, а не п. 3 цієї кримінально-правової норми; 3) законодавчі положення про спеціальну конфіскацію фактично ігноруються, попри наявність у конкретних кримінальних провадженнях підстав та умов для застосування цього примусового заходу (зокрема, це

¹ Статтю підготовлено в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

стосується випадків незастосування спеціальної конфіскації щодо відмінних від знарядь засобів вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, пов'язаних із заволодінням природними ресурсами).

Доведено, що, оскільки спеціальна конфіскація може носити характер як санкції за вчинення правопорушення, так і своєрідного «побічного ефекту» (для третіх осіб) від діяння, вчиненого іншою особою, закріплене у чинному цивільному законодавстві поняття конфіскації майна потребує уточнення у спосіб, який би взяв до уваги відповідну конституційну норму.

Висловлено міркування щодо узгодження присвячених спеціальній конфіскації положень кримінального та кримінального процесуального законодавства. Розглянуто питання про оптимізацію кола кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинення яких уможливорює застосування спеціальної конфіскації, та мету застосування цього кримінально-правового заходу.

Підтримано загальні підходи Касаційного кримінального суду Верховного Суду щодо особливостей змісту ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і врахування практики тлумачення цього конвенційного припису. Водночас констатовано: 1) неоднаковість практики Верховного Суду, який за подібних фактичних обставин в одних випадках вбачає порушення конвенційного положення про пропорційність втручання у право особи на мирне володіння майном, а в інших випадках – ні; 2) відсутність у розглянутих рішеннях Верховного Суду щодо посягань на довкілля переконливої аргументації на користь положення про порушення вимоги пропорційності, обстоюваної Європейським судом з прав людини.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти довкілля, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру, практика Європейського суду з прав людини, верховенство права, законність, пропорційність, джерела кримінального права, судова практика.

Dudorov O.O. Features of the application of special confiscation in criminal proceedings for criminal offenses against the environment

Based on a study of recent case law and taking into account the achievements of criminal law science, this article reveals peculiarities of applying special confiscation as a criminal law measure distinct from punishment in criminal proceedings for offenses against the environment.

The article critically assesses judicial practice, within which: 1) special confiscation is applied only on the basis of the provisions of criminal procedural law on material evidence, without reference to Articles 96-1 and 96-2 of the Criminal Code of Ukraine (CC), which establish the substantive legal grounds and conditions

for the application of this criminal law measure; 2) preference is given to paragraph 1 of part 1 of Article 96-2 of the CC, rather than paragraph 3 of this criminal law provision; 3) legislative provisions on special confiscation are effectively ignored by the courts, despite the existence of grounds and conditions for the application of this coercive measure in specific criminal proceedings (in particular, this applies to cases of non-application of special confiscation in relation to means other than instruments used to commit criminal offenses against the environment involving the appropriation of natural resources).

It has been proven that, since special confiscation can be both a sanction for committing an offense and a kind of «side effect» (for third parties) of an act committed by another person, the concept of confiscation of property enshrined in the current civil legislation needs to be clarified in a way that would take the relevant constitutional norm into account.

Considerations are expressed regarding the harmonization of the provisions of criminal and criminal procedural law devoted to special confiscation. The issue of optimizing the range of criminal offenses against the environment, the commission of which makes it possible to apply special confiscation, and the purpose of applying this criminal law measure are considered.

The general approaches of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court regarding the specifics of the content of Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the consideration of the practice of interpreting this convention provision are supported. At the same time, it is noted that: 1) there is inconsistency in the practice of the Supreme Court, which, in similar factual circumstances, in some cases finds a violation of the convention provision on the proportionality of interference with a person's right to peaceful enjoyment of property, and in other cases does not; 2) the absence, in the Supreme Court's decisions on environmental offences, of convincing arguments in favour of the provision on violation of the requirement of proportionality upheld by the European Court of Human Rights.

Keywords: criminal offenses against the environment, special confiscation, criminal law measures, practice of the European Court of Human Rights, rule of law, legality, proportionality, sources of criminal law, judicial practice.

Постановка проблеми. Вказівка у ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК) на те, що кримінальне законодавство має своїм завданням охорону (з-поміж інших об'єктів) довкілля, підкреслює значущість юридичного примусу, спрямованого на протидію посяганням на навколишнє природне

середовище. При цьому з ч. 2 ст. 1 КК випливає, що єдиними засобами виконання основного (охоронного) завдання є криміналізація і пеналізація. Насправді до осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення та інші передбачені КК суспільно небезпечні діяння, можуть застосовуватись не лише покарання. Одним із відмінних від покарання кримінально-правових заходів, які підлягають застосуванню у разі порушення кримінально-правових заборон, зокрема присвячених відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля (розділ VIII Особливої частини КК), є спеціальна конфіскація. Статті 96-1, 96-2 КК про спеціальну конфіскацію рішенням Конституційного Суду України визнані конституційними [1], чим не лише покладено край відповідним суперечкам у правничому середовищі, а й остаточно розв'язане питання про юридичну природу цього примусового заходу.

Традиційно при розкритті кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля увага дослідників першочергово зосереджується на аналізі складів цих правопорушень і питаннях кримінально-правової кваліфікації. Варто, однак, враховувати те, що характер і зміст кримінально-правових заходів, які застосовуються у разі вчинення кримінальних правопорушень, є невід'ємною частиною їхньої кримінально-правової характеристики. Про актуальність обраної теми свідчить і та обставина, що у тематичному огляді практики судової практики у кримінальних провадженнях щодо посягань на довкілля, підготовленому Касаційним кримінальним судом Верховного Суду (далі – ККС ВС) [2], питання спеціальної конфіскації як відмінного від покарання кримінально-правового заходу, за винятком однієї доволі неоднозначної ситуації (про це йтиметься нижче), відбиття не знайшли.

У ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), в якій закріплено принцип безперешкодного користування власністю, встановлено, що позбавлення майна повинно бути обумовлене низкою умов, а також визнано, що держави-учасниці мають право з-поміж іншого контролювати використання власності відповідно

до інтересів суспільства, ухвалюючи такі закони, які вони вважають необхідними для цієї мети. Захист довкілля також вважається суспільним інтересом: у своїх рішеннях ЄСПЛ констатує, що, хоч жодна зі статей ЄКПЛ не спрямована на забезпечення загального захисту довкілля як такого, у сучасному суспільстві захист довкілля стає дедалі важливішим фактором, а економічні міркування і навіть певні основні права, такі як право власності, не повинні мати пріоритет над міркуваннями, пов'язаними із захистом довкілля, зокрема, якщо держава прийняла законодавство у цій сфері [3, с. 30].

Стан опрацювання проблематики. Вивченню проблем застосування спеціальної конфіскації присвячені праці таких науковців, як Д. Азаров, Д. Балобанова, В. Батиргарєєва, П. Берзін, В. Бурдін, В. Гацелюк, Н. Гуторова, А. Данилевський, О. Кондра, М. Корабель, Т. Корнякова, В. Куц, І. Митрофанов, А. Нерсисян, Н. Нетеса, Н. Орловська, Т. Павлова, О. Пироженко, Ю. Пономаренко, В. Самойлов, В. Тютюгін, М. Хавронюк, Ю. Хім'як, В. Шаблистий, Р. Шама, Ю. Шинкарьов, Н. Юзікова, А. Ященко та інші. Окремо слід відзначити монографічні дослідження О. Бідної [4], А. Винник [5] та О. Єрмака [6]. У статті В. Овдієнка аналізується практика застосування спеціальної конфіскації у порядку кримінально-правового реагування на випадки незаконного полювання [7]. Звертався до вказаної проблематики й автор цих рядків, написавши спільно з К. Задосю та О. Маріним в одному із сучасних підручників з кримінального права підрозділ про спеціальну конфіскацію як захід кримінально-правового впливу [8, с. 54–71], а в колективній монографії, підготовленій у співавторстві з М. Комарницьким і Д. Калмиковим, – підрозділ про специфіку спеціальної конфіскації як кримінально-правового заходу, який застосовується у разі незаконного видобування корисних копалин [9, с. 516–556].

Попри відмічені теоретичні здобутки, особливості застосування спеціальної конфіскації у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти довкілля розкриті в юридичній літературі України

фрагментарно і загалом недостатньо, що спонукає докласти зусилля для усунення цієї прогалини у наукових розвідках.

Мета дослідження. Відповідно, *метою* статті є з'ясування (на підставі вивчення матеріалів актуальної судової практики та з урахуванням здобутків кримінально-правової науки) особливостей застосування спеціальної конфіскації у кримінальних провадженнях щодо деліктів проти довкілля.

Виклад основного матеріалу. У статтях 96-1 і 96-2 КК міститься визначення поняття розглядуваного кримінально-правового заходу, вказано на процесуальні акти, на підставі яких спеціальна конфіскація застосовується, визначено предмети, які підлягають спеціальній конфіскації, і випадки, коли вона застосовується чи не застосовується. Відсутність у процесуальних документах посилання на згадані статті КК, які закріплюють матеріально-правові підстави й умови застосування спеціальної конфіскації, означатиме неправомірне звернення до цього кримінально-правового заходу. Інакше кажучи, його не слід застосовувати лише на підставі ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) «Зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про спеціальну конфіскацію».

За ч. 2 ст. 240 КК було засуджено Особу-7, який, діючи без отримання спеціального дозволу на користування надрами та без оформлених у встановленому порядку документів, що посвідчують право користування земельною ділянкою, із залученням найманих працівників, маючи у власності бульдозер, дві електричні каменерізні машини та орендований екскаватор, використовуючи вказану техніку, на відкритій території здійснював землерийні роботи і незаконний видобуток корисної копалини загальнодержавного значення – вапняку-черепашника шляхом випилювання з гірської породи надр. Вироком районного суду речові докази (бульдозер, екскаватор, 650 м електричного кабелю, 217 одиниць каменю-вапняку, два станки для нарізки вапняку марки) конфісковано в дохід держави. Апеляційний суд змінив вирок щодо Особи-7 у частині вирішення питання про речові докази: бульдозер і

станки для нарізки вапняку повернув Особі-8, а екскаватор – ТОВ «Одіссей Моторс».

Розглянувши справу за касаційною скаргою прокурора і призначивши новий розгляд у суді апеляційної інстанції, ККС ВС послався на п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК, згідно з якою конфіскуються гроші, цінності та інше майно, які були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення або призначалися чи використовувалися для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення (крім випадків, коли власник чи законний володілець не знав і не міг знати про незаконне використання майна). ККС ВС погодився з рішенням апеляційного суду в частині повернення екскаватора ТОВ «Одіссей Моторс» на тій підставі, що: останнє є власником екскаватора (це підтверджується відповідним договором і свідоцтвом про реєстрацію); Особа-7 використовував екскаватор на правах оренди; будь-які відомості стосовно того, що власник (орендодавець) знав або міг знати про незаконне використання екскаватора у матеріалах кримінального провадження відсутні. Водночас ККС ВС вказав на помилковість рішення апеляційного суду повернути Особі-8 бульдозер і станки для нарізки вапняку, адже при постановленні вироку судом першої інстанції встановлено, що це майно на момент вчинення злочину перебувало у власності обвинуваченого – Особи-7. ККС ВС зазначив, що Особою-8 не надано документів на підтвердження права власності на бульдозер і станки для нарізки вапняку майно, і, крім того, апеляційний суд не з'ясував, чи не був Особа-8 обізнаний про незаконне використання Особою-7 бульдозера і каменерізних машин, що є обов'язковою умовою при поверненні речових доказів законному володільцю [10].

Не ставлячи під сумнів правильність рішення ККС ВС, водночас зауважу, що воно, попри його включення у згаданий вище тематичний огляд судової практики [2, с. 19–20], навряд чи може вважатись взірцевим, бо, хоч і розв'язує

питання про спеціальну конфіскацію майна, використаного як знаряддя вчинення кримінального правопорушення – незаконного видобування корисних копалин, не містить покликання на норми матеріального кримінального закону (щонайменше на п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК). Критично слід оцінити і ту обставину, що, визначаючи долю майна, одержаного внаслідок вчинення кримінального правопорушення (217 одиниць каменю-вапняку), місцевий суд обмежився віднесенням останнього до речових доказів і така само, як і ККС ВС, безпідставно уникнув звернення до матеріального кримінального закону (у цьому разі до п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК).

Наведений вище приклад із судової практики спонукає звернути увагу на закріплене у п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК (а так само в п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК) положення, яке допускає таке, що набуває вигляду спеціальної конфіскації, припинення права власності на майно особи, яка знала, свідомо припускала або не знала, але могла і повинна була знати, що її майно використовувалось як знаряддя або засіб вчинення кримінального правопорушення. Необізнаність власника (законного володільця) про використання його майна як знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення, а також відсутність у нього можливості знати про це є фактом, що потребує доказування у кримінальному провадженні.

Так, визнавши Особу-5 винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК (незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення), Галицький районний суд Івано-Франківської області не застосував спеціальну конфіскацію щодо навантажувача «Карпатець», за допомогою якого Особа-5 безпосередньо здійснював забір піщано-гравійної суміші з русла ріки Дністер, і щодо автомобіля марки «КрАЗ», на який була завантажена ця корисна копалина. Скасовуючи арешт на вказану техніку і повертаючи її власникам, суд з-поміж іншого послався на те, що обізнаність останніх про використання цього майна для вчинення кримінального правопорушення, вчиненого Особою-5, у кримінальному провадженні не встановлена [11].

Засудивши Особу-3 та Особу-4 за ч. 3 ст. 27, ч. 4 ст. 246 КК, Нововодолазький районний суд Харківської області не застосував спеціальну конфіскацію щодо автомобіля марки «ГАЗ-53», бензинової пилки марки «GrunhelmGS-4500 M-6», бензинової пилки марки «PRO-CRAFTGS-52-T», зазначивши, що, хоч вказані предмети використовувались як знаряддя вчинення злочину проти довкілля, їхні власники не знали і не могли знати про таке незаконне використання належного їм майна, а іншого стороною обвинувачення у законний процесуальний спосіб не доведено [12].

Зазначене у п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК психічне ставлення («не знав і не міг знати про їх незаконне використання») саме по собі не свідчить про те, що власник (законний володілець) майна вчинив певне правопорушення. Отже, вказане законодавче положення (як, до речі, і ч. 5 ст. 96-2 КК) допускає спеціальну конфіскацію майна щодо особи, яка не вчинила кримінальне або інше правопорушення і, відповідно, суперечить ст. 354 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), бо з неї випливає, що конфіскація майна є реакцією держави на вчинене суб'єктом правопорушення. Оскільки спеціальна конфіскація може носити характер як санкції за вчинення правопорушення, так і своєрідного «побічного ефекту» (для третіх осіб) від діяння, вчиненого іншою особою, цивільне законодавство потребує уточнення. З огляду на те, що наявне визначення поняття конфіскації майна значною мірою дублює положення ст. 141 ЦК України 1963 р. і не відповідає реаліям правової системи України, ст. 354 ЦК пропонується викласти обтічно, як варіант відтворивши у ній ч. 6 ст. 41 Конституції України, в якій мовиться про те, що конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

А. Винник відзначає поширеність такої помилки у правозастосуванні, як те, що суди не відмежовують предмет спеціальної конфіскації від речових доказів і вирішують долю майна, яке не є предметом спеціальної конфіскації, застосовуючи положення КК, а не ст. 100 КПК. Типовою помилкою є також одночасне посилання судами на положення ст. 96-1 КК і ст. 100 КПК без

чіткого розмежування, до якого саме майна застосовується той чи інший захід [5, с. 188, 197]. Певним виправданням такої ситуації може слугувати допущене законодавцем дублювання правових норм (хоч спеціальна конфіскація становить інший захід кримінально-правового впливу, а розв'язання питання про долю речових доказів є специфічним заходом кримінально-процесуального характеру). Вдосконалена ч. 9 ст. 100 КПК, яка уособлює процесуальну форму реалізації спеціальної конфіскації, має бути збережена як норма, що міститиме описання правових заходів, відмінних за своєю правовою природою від спеціальної конфіскації, й узгоджуватиметься з ч. 1 ст. 96-2 КК, що визначає коло предметів, до яких застосовується спеціальна конфіскація. Наприклад, на відміну від згаданої процесуальної норми, ст. 96-2 КК нічого не говорить про конфіскацію предметів, які зберегли на собі сліди кримінального правопорушення, а тому використання терміну «конфіскація» в цьому разі є недоречним при тому, що по суті питання вирішено правильно. Примусове вилучення в особи вказаних предметів має розглядатись як відмінне від спеціальної конфіскації вирішення питання про долю речових доказів. Нині ч. 9 ст. 100 КПК (як, до речі, і її ч. 10 та ч. 11) невинувато містить окремі матеріально-правові положення, які до того ж частково дублюють положення КК. З іншого боку, заслуговує на підтримку висловлена в юридичній літературі пропозиція виключити зі ст. 96-1 КК ч. 2 і ч. 3, в яких перераховано акти, на підставі яких застосовується спеціальна конфіскація, оскільки ці законодавчі положення містять норми не матеріального, а процесуального права [4, с. 155; 6, с. 190].

Характеризуючи розділ VIII Особливої частини КК до ухвалення Закону України від 18 лютого 2016 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації», на підставі якого із санкцій низки

статей цього розділу КК було виключено вказівки на конфіскацію певних різновидів майна, Ю. Турлова слушно зазначила, що у цих санкціях спеціальна конфіскація пов'язувалась з такою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, як знаряддя та засоби вчинення злочину, і предметом злочину – незаконно добутим майном [13, с. 118].

На сьогодні спеціальна конфіскація застосовується судом за умови вчинення декількох категорій діянь: 1) умисного кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді позбавлення волі (незалежно від його строку) або штрафу понад три тисячі НМДГ (тобто умисного злочину будь-якого ступеня тяжкості); 2) суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК з аналогічною санкцією (під ознаки злочину будь-якого ступеня тяжкості); 3) діяння, згаданого у конкретизованому переліку норм, перерахованих у ч. 1 ст. 96-1 КК, незалежно від того, є діяння злочином або кримінальним проступком. У цьому переліку з-поміж іншого фігурують кримінальні правопорушення проти довкілля, передбачені ч. 1 ст. 239-1 КК «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», ч. 1 ст. 239-2 КК «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах», ч. 2 ст. 244 КК «Порушення законодавства про континентальний шельф України», ч. 1 ст. 248 КК «Незаконне полювання» і ч. 1 ст. 249 КК «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом». Перераховані вище делікти, за винятком передбаченого ч. 2 ст. 244 КК умисного різновиду порушення законодавства про континентальний шельф (дослідження, розвідування, розробку природних багатств та інші роботи на континентальному шельфі України, які провадяться іноземцями, якщо це не передбачено договором між Україною та заінтересованою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку), віднесено до кримінальних проступків.

Цікаво, що розширення сфери застосування спеціальної конфіскації за рахунок згаданого конкретизованого переліку А. Винник називає безпідставним, необґрунтованим, проявом надмірної репресивності [5, с. 157, 195]. На мою ж думку, включення до цього переліку перерахованих кримінальних проступків проти довкілля є цілком виправданим, і вже навіть ця обставина не дозволяє погодитись із твердженням дослідниці. Хіба правильним було б те, якби вилучення у власність держави природних ресурсів, здобутих внаслідок вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, передбачених частинами першими статей 239-1, 239-2, 248, 249 КК, а також знарядь і засобів вчинення цих кримінальних правопорушень здійснювалось на підставі положень КПК про долю речових доказів? В юридичній літературі звертається увага на те, що у сучасній законотворчій практиці європейських держав переважає підхід, згідно з яким конфіскація доходів, одержаних від вчинення кримінального правопорушення (*productum sceleris*), майна, що було його предметом (*objectum sceleris*), і знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення (*instrumentum sceleris*) регламентується за допомогою одних і тих самих положень. Визначальним у такому підході, що нині загалом реалізований і в нормах КК України щодо спеціальної конфіскації, є подібність предметів, проти яких спрямовується конфіскація, а не її цілі [8, с. 58].

Як бачимо, *de lege lata* виключається застосування спеціальної конфіскації у разі вчинення, зокрема, таких кримінальних правопорушень проти довкілля, як некваліфіковані: умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 1 ст. 252 КК); розробка і здача проектів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків (ч. 1 ст. 253 КК); безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення

земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту (ч. 1 ст. 254). Зрозуміти і, тим більше, оцінити схвально таку вибірковість законодавця складно, через що, на перший погляд, доцільно доповнити наведений у ч. 1 ст. 96-1 КК конкретизований перелік кримінальних правопорушень згадуванням про зазначені кримінальні проступки проти довкілля, а «дублюючи» вказівку на ч. 2 ст. 244 КК, якою встановлено відповідальність за умисний злочин, із цього переліку варто прибрати. На противагу такому казуїстичному, а отже, неприйнятному шляху вдосконалення кримінального законодавства, варто підтримати обстоюване О. Бідною положення про те, що застосування спеціальної конфіскації не повинно залежати від виду вчиненого умисного злочину (на сьогодні – кримінального правопорушення), меж його караності або інших кримінально-правових наслідків, що настають для особи, яка його вчинила [4, с. 9].

У контексті висвітлення питання про оптимізацію кола тих кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинення яких уможливорює застосування спеціальної конфіскації, привертає увагу й позиція А. Лацько. З одного боку, з огляду на санкції ч. 1 і ч. 2 ст. 242 КК, ця авторка робить слушний висновок про те, що при вчиненні такого злочину, як порушення правил охорони вод, застосування спеціальної конфіскації як іншого кримінально-правового засобу можливе (якщо вказаний злочин вчинено умисно). З іншого боку, науковицею висувається пропозиція розширити перелік кримінально-правових засобів, що підлягають застосуванню за порушення правил охорони вод, за рахунок спеціальної конфіскації у спосіб доповнення ч. 1 ст. 96-2 КК після цифр 239-2 словом і цифрами «статтею 242» [14, с. 87, 92]. Однак якщо і сьогодні у випадку умисного порушення правил охорони застосування спеціальної конфіскації не виключається, то в чому тоді сенс викладеної пропозиції *de lege ferenda*?

Оскільки КК не визначає мету застосування спеціальної конфіскації, цю прогалину заповнює кримінально-правова наука. Варто погодитись із тим, що такою метою є припинення кримінально протиправної діяльності, відновлення

соціальної справедливості і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень [5, с. 155, 194; 6, с. 186]. Так, вилучення знарядь і засобів промислу (знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення) при незаконному зайнятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК) у сукупності з основним покаранням (наприклад, штрафом) у майбутньому позбавляє особу можливості знову вчиняти аналогічні кримінальні правопорушення, оскільки повторне придбання конфіскованих предметів вимагатиме значних фінансових витрат (спеціальне попередження) [15, с. 184]. Сказане є підстави екстраполювати і на інші кримінальні правопорушення проти довкілля, пов'язані із заволодінням природними ресурсами. Про це саме веде мову і В. Батиргареєва, на думку якої дієвий запобіжний ефект має конфіскація знарядь, засобів, обладнання тощо, спеціально пристосованих для вчинення злочину, або тих із них, що, маючи необхідні споживчі якості, здатні полегшили його вчинення [16, с. 103].

Встановити межу між випадками спеціальної конфіскації майна, передбаченими у п. 1 і п. 3 ч. 1 ст. 96-2 КК, інколи проблематично. Наприклад, деревина, здобута внаслідок незаконної порубки лісу, може одночасно розцінюватись і як така, що одержана внаслідок вчинення цього злочину, і як його предмет. Пріоритет має надаватись п. 3 ч. 1 ст. 96-2 КК («були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави»), адже таке тлумачення кримінального закону уможливорює повернення майна його власнику (законному володільцю). До того ж під час застосування спеціальної конфіскації передусім має бути вирішене питання про повернення майна власнику (законному володільцю) та/або про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 10 ст. 100 КПК).

Наприклад, засудивши Особу-5 та Особу-6 за ч. 2 ст. 246 КК, Близнюківський районний суд Харківської області застосував спеціальну конфіскацію щодо транспортного засобу марки «М-412», саморобного причепа з металевою рамою і двох ланцюгових бензинових пил марки «Good Luck

GL4500». Водночас фрагменти свіжоспиляної деревини породи «ясень» загальним об'ємом 0,7 метрів кубічних суд вирішив повернути Близнюківській селищній раді Лозівського району Харківської області, оскільки обвинувачені вчинили незаконну порубку дерев на території відповідної територіальної громади [17].

Водночас Машівський районний суд Полтавської області, який визнав Особу-5 та Особу-6 винуватими у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 248 КК, застосовував спеціальну конфіскацію як до м'яса дикого кабана в розібраному стані (предмет злочину), так і до мисливської рушниці «TARGET» 12 калібру, ножа з коричневою рукояткою та сокири (знаряддя вчинення злочину) [18], хоч, вочевидь, мав би ухвалити рішення про передачу м'яса Карлівському госпрозрахунковому мисливсько-рибальському підприємству Полтавської обласної організації Українського товариства мисливців і рибалок, на території якого було вчинено незаконне полювання.

Положення статей 96-1, 96-2 КК, судячи з їхнього тексту, мають імперативний характер, а тому суд зобов'язаний (а не просто має право) їх застосовувати. Однак вивчення матеріалів правозастосовної практики у справах про кримінальні правопорушення проти довкілля демонструє, що суди нерідко ігнорують вказані законодавчі настанови.

Наприклад, кваліфікувавши дії Особи-4 за ч. 1 ст. 240 КК і визнавши його винуватим у незаконному видобуванні корисних копалин місцевого значення у значному розмірі, Зборівський районний суд Тернопільської області застосував спеціальну конфіскацію щодо майна, здобутого внаслідок вчинення кримінального правопорушення, – насипу самовільно добутого суглинку (цегельно-черепичної сировини) об'ємом 114,814 куб. м [19]. При цьому суд навіть не розглянув питання про можливість спеціальної конфіскації екскаватора-навантажувача марки «JCB 4CX-4WS», за допомогою якого Особа-4 незаконно видобув корисну копалину та який у цьому разі відіграв роль знаряддя вчинення інкримінованого кримінального правопорушення.

Кваліфікувавши за ч. 3 ст. 240 КК дії Особи-3, який незаконно видобував корисні копалини загальнодержавного і місцевого значення в межах Національного ландшафтного парку «Дністровський каньйон», який є об'єктом природно-заповідного фонду України, і призначивши засудженому покарання у виді трьох років позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК, Заліщицький районний суд Тернопільської області на підставі п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК конфіскував належний Особі-3 двоколісний причіп, визнавши його знаряддям вчинення кримінального правопорушення [20]. Однак з урахуванням обставин, встановлених у цьому кримінальному провадженні, причіп, за допомогою якого Особа-3 перевозив незаконно видобуті корисні копалини, був не знаряддям, а засобом вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 240 КК. Крім того, таку ж роль при його вчиненні відіграв належний засудженому автомобіль марки «ВАЗ», який транспортував згаданий причіп і питання про можливість спеціальної конфіскації якого у вирокі відбиття не знайшло.

Застосувавши спеціальну конфіскацію щодо дев'яти колод сиророслих дерев породи «сосна» приблизною довжиною 10 метрів і кубомасою 5 метрів кубічних, одержаних унаслідок вчинення Особою-4 злочину, передбаченого ч. 1 ст. 246 КК, Володимирецький районний суд Рівненської області не вирішив питання про вилучення у власність держави знаряддя вчинення цього злочину, хоч у вирокі зазначив, що незаконну порубку Особа-4 вчинив за допомогою заздалегідь підготовленого та взятого з собою інструменту («знаряддя правопорушення») – ланцюгової бензопили [21].

На відміну від покарання, спеціальна конфіскація, яка застосовується як примусовий кримінально-правовий захід, не підлягає індивідуалізації – не враховуються особа винного, ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання, тощо. «... у Загальній частині КК України відсутні спеціальні правила щодо відповідності спеціальної конфіскації вимогам пропорційності до вчиненого злочину залежно від його тяжкості» [22, с. 407]. У світлі сказаного викликає інтерес змодельована В. Батиргарєєвою ситуація про екскаватор, який особа

зазвичай використовує для здійснення законних робіт, що є основним джерелом існування для особи та її родини, та який одного разу використано нею для незаконного видобування корисної копалини. Такий екскаватор як засіб вчинення злочину (та чи інша частина ст. 240 КК) на підставі п. 4 ч. 1 його ст. 96-2 підлягає спеціальній конфіскації. Щоправда, у такому разі постає низка питань: зокрема, чи відповідають межі соціальної справедливості, що відновлюється за допомогою застосування спеціальної конфіскації, тим обмеженням і позбавленням, якими супроводжуватиметься подальше життя не лише самого винного, а й інших осіб, відповідальність за долю яких він несе? Чи не буде порушено баланс між необхідністю застосування цього заходу і надмірністю наслідків від його застосування? [16, с. 107].

Цілком очевидно, що відповіді на поставлені питання можуть бути різними, з приводу чого Ю. Хім'як обтічно зауважує, що за умови відсутності чітких критеріїв пропорційності втручання у право власності у нормах матеріального і процесуального законодавства питання щодо законності позбавлення власності з погляду пропорційності втручання у таке право і практики ЄСПЛ має вирішуватися в кожному конкретному випадку, а певні правила у цьому аспекті слід забезпечити усталеною національною судовою практикою. Дослідник висловлює думку про те, що проблемні питання застосування спеціальної конфіскації в частині врахування вимог пропорційності та домірності до вчиненого правопорушення, захисту права власності добросовісних набувачів майна можуть бути вирішені без удосконалення кримінального законодавства [22, с. 407–409].

У відомій справі *Ismayilov v. Russia* ЄСПЛ визнав, що спеціальна конфіскація предмета контрабанди, яка згідно з кримінальним законодавством РФ розглядалась як правовий наслідок, відмінний від покарання, є неспівмірною з тяжкістю вчиненого заявником злочину, а отже, сталося порушення ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ. При цьому, стверджуючи про покладення на заявника «індивідуального надмірного тягаря», ЄСПЛ з-поміж іншого виходив із того, що: а) застосована до заявника спеціальна конфіскація

фактично мала характер покарання у сенсі положень ЄКПЛ, оскільки її мета була каральною і стримувальною; б) вчинене кримінальне правопорушення спричинило мінімальну шкоду, оскільки незадекларовані заявником гроші були набуті ним на законних підставах, і він не мав сплачувати за їх ввезення митні збори; в) до заявника було застосоване покарання у виді позбавлення волі, від відбування якого він був умовно звільнений; г) на погляд ЄСПЛ, заявник був покараний двома покараннями, що не виглядало співмірним тяжкості вчиненого злочину [23].

У розвиток наведених вище положень ККС ВС зазначає, що положення статей 96-1, 96-2 КК не можуть застосовуватись у тих випадках, коли це становитиме порушення ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ. При застосуванні спеціальної конфіскації у кожному конкретному випадку суд має не тільки послатися на наявність формальних підстав, передбачених КК, а й переконатись у тому, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар». ККС ВС загалом не виключає можливості застосування спеціальної конфіскації навіть у випадках, коли конфіскація майна, з огляду на його вартість, виглядає набагато суворішим заходом, ніж призначене покарання. Однак у таких випадках суд має навести належні аргументи, які обґрунтовують, що такий захід не порушуватиме стандартів ЄСПЛ. При цьому до уваги можуть братися: вартість майна, що підлягає конфіскації; законність чи незаконність його походження; тяжкість і характер вчиненого злочину; наявність, розмір і характер завданої шкоди або шкоди, яка потенційно могла бути завданою злочином; вид і розмір призначеного покарання, тощо [24].

Слід зазначити, що подібні (або навіть буквально такі самі) загальні (абстрактні) судження щодо особливостей змісту ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ і врахування національними судами практики тлумачення цього конвенційного припису, які, звісно, не можуть викликати заперечень, відображені у низці рішень ККС ВС. Інша справа, що аналіз останніх дає змогу зробити невтішний

висновок про хибність способу, в який ККС ВС «враховує» відповідне конвенційне положення для розв'язання конкретних кримінально-правових питань. Проблема полягає й у неоднаковості практики ККС ВС, який за подібних фактичних обставин в одних випадках вбачає порушення розглядуваного конвенційного положення, а в інших випадках – ні [8, с. 70–71]. Через це, до слова, вести мову про згадану Ю. Хім'яком «усталеність національної судової практики» (навіть на рівні ККС ВС), нині, на жаль, не доводиться. На підтвердження цієї невтішної тези вчергове звернемось до матеріалів судової практики.

Залишивши без задоволення касаційну скаргу прокурора, ККС ВС підтримав рішення Сторожинецького районного суду і Чернівецького апеляційного суду не застосовувати спеціальну конфіскацію і передати автомобіль марки «Камаз» його власнику – Особі-1, визнаному винуватим у незаконному видобуванні корисних копалин загальнодержавного значення (ч. 2 ст. 240 КК). На вказаному автомобілі Особа-1 перевозив незаконно видобуту гравійно-піщану суміш (7 метрів кубічних) до місця свого проживання. Суддів ККС ВС задовольнили пояснення місцевого та апеляційного судів про те, що ч. 2 ст. 240 КК не передбачає відповідальність за перевезення незаконно видобутих корисних копалин, а тому автомобіль марки «Камаз», яким Особа-1 їх перевозив, не є знаряддям вчиненого злочину, через що посилення прокурора на ч. 9 ст. 100 КПК як на підставу для конфіскації автомобіля є незаконним. Крім того, ККС ВС із посиланням на практику ЄСПЛ відтворив положення про неприпустимість такої конфіскації, яка порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», а також зазначив, що призначене Особі-1 покарання у виді штрафу розмірі 6800 грн істотно нижче, ніж вартість предмета спеціальної конфіскації – автомобіля марки «Камаз», тобто вони не є співмірними між собою [25].

Оцінюючи позицію ККС ВС, передусім зазначу, що поняття засобів і знарядь вчинення кримінального правопорушення, як і питання про різницю між цими предметами матеріального світу, розкривається в юридичній

літературі достатньою мірою [26, с. 419–423]. При цьому і в п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК, і в п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК мовиться про конфіскацію майна, використаного не лише як знаряддя, а й як засобу вчинення кримінального правопорушення. Якщо до знарядь незаконного видобування корисних копалин, які підлягають спеціальній конфіскації, можуть бути віднесені, наприклад, екскаватори, грейдери, інші різновиди важкої спеціалізованої техніки, дизельні і бензинові помпи, електро- і бензинові генератори, шланги, пожежні рукави, гірничошахтне устаткування (підйомні, бурові та інші машини, конвеєри, виймкові та прохідницькі комбайни, вагонетки, вентилятори, компресори, лебідки тощо), інструменти (відбійні молотки, свердла, різці, бурові штанги тощо), то транспортні засоби, якими перевозяться незаконно видобуті корисні копалини, знаряддя видобування, учасники злочину тощо, є засобами вчинення незаконного видобування корисних копалин, і як такі відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК і п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК також підлягають спеціальній конфіскації.

Крім того, в аналізованій постанові ККС ВС відсутня переконлива (з посиланням на згадані вище показники, виокремлені у низці рішень цього Суду) аргументація положення про те, що застосування спеціальної конфіскації автомобіля, належного Особі-1, покляло б на нього «надмірний індивідуальний тягар», а отже, становило б порушення ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ. Навіть якщо вважати, що застосування до Особи-1 спеціальної конфіскації транспортного засобу переслідувало б цілі «кари та стримування» у розумінні ЄСПЛ, то посилання на його практику було б релевантним, якби ККС ВС обґрунтував, що штраф у розмірі 6800 грн повністю забезпечив досягнення обох зазначених цілей. Натомість у судових рішеннях лише зазначено, що розмір призначеного штрафу є істотно нижчим, ніж вартість автомобіля як предмета можливої спеціальної конфіскації.

Так само неоднозначною видається позиція ККС ВС, який, задовольнивши касаційну скаргу Особи-1, засудженого за ч. 1 ст. 249 КК, скасував вирок Чернігівського апеляційного суду, який застосував спеціальну конфіскацію щодо належного Особі-1 автомобіля марки «ВАЗ». ККС ВС погодився із судом

першої інстанції, який не застосував спеціальну конфіскацію у цьому кримінальному провадженні на тій підставі, що вказаний автомобіль не є знаряддям вчинення вчиненого Особою-1 злочину, оскільки за його допомогою вилов риби не здійснювався, а він використовувався лише для перевезення човна, сіток і незаконно добутого, тобто не використовувався для виконання об'єктивної сторони посягання, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК. Також ККС ВС, пославшись на справу *Ismayilov v. Russia*, зазначив, що рішення апеляційного суду про конфіскацію автомобіля марки «ВАЗ» є неправильним, оскільки застосування конфіскації у цьому разі становить непропорційне втручання у право особи на мирне володіння майном, гарантоване ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ [27].

Про хибність викладеного підходу, який суперечить п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК і п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК, вже зазначалось. Для мене незрозуміло, чому автомобіль, використаний для перевезення знарядь незаконного рибного промислу (човна, сіток) і незаконно добутої риби, не має бути визнаний засобом (звісно, не знаряддям) незаконного зайняття рибним промислом, тобто предметом, який застосовується при вчиненні цього кримінального правопорушення для його полегшення або прискорення, хоч і не призначений для безпосереднього впливу на предмет кримінального правопорушення. Щодо порушення конвенційної вимоги пропорційності, то і в цьому разі наведена ККС ВС аргументація не видається переконливою. Я погоджуюсь з ККС ВС хіба що у тому, що вартість транспортного засобу, належного обвинуваченому, значно перевищує як розмір завданих ним матеріальних збитків, так і суму штрафу, призначеного Особі-1 як покарання. Проте і в цьому кримінальному провадженні звернення до справи *Ismayilov v. Russia* було б виправданим, якби ККС ВС обґрунтував, що штраф у розмірі 1700 грн повністю забезпечив досягнення щодо Особи-1 цілей «кари та стримування». Навряд чи є підстави вести мову про досягнення цих цілей, а також про співмірність призначеного покарання (у виді штрафу) тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, якщо зважати на те, що Особу-1 засуджено за незаконне заняття рибним промислом, що заподіяло шкоду у

розмірі 17 646 грн (тобто заподіяна шкода у 10 разів перевищує розмір штрафу, призначеного винуватому).

Тут доречно пригадати думку Ю. Пономаренка про те, що штраф не є ні «відкупом» за вчинення кримінального правопорушення, ні «податком» на незаконно придбане майно, адже сплачується із законних доходів (заощаджень) особи, тим самим обмежуючи її в реалізації права власності, а не з грошей чи іншого майна, отриманих у результаті вчинення кримінального правопорушення. Таке майно підлягає або поверненню потерпілому, або оберненню в дохід держави (статті 96-1, 96-2 КК). Так само має бути повністю відшкодована й матеріальна шкода, заподіяна злочином (ч. 1 ст. 1166 ЦК). Виходячи з цього, вчений не вбачає істотної проблеми в тому, що в санкції може бути встановлено розмір штрафу, менший ніж розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, описаним у гіпотезі цієї ж статті, бо в сукупності з розміром відшкодувань він у будь-якому випадку перевищуватиме розмір завданої шкоди чи отриманого від вчинення кримінального правопорушення доходу [28, с. 476].

Завдяки здійснюваній ККС ВС «творчій» інтепретації положення про (не)пропорційність втручання у конвенційне право особи на мирне володіння майном, яка (інтерпретація) нерідко «береться на озброєння» місцевими судами, проблема час від часу все ж виникає, що є зайвим аргументом на користь обстоюваного, зокрема, автором цих рядків положення про те, що передбачені санкціями статей розділу VIII Особливої частини КК розміри штрафів потребують перегляду в бік їх істотного збільшення [29, с. 115].

Кременчуцький районний суд Полтавської області, засудивши за ч. 1 ст. 249 КК Особу-4, призначив йому покарання у виді одного року пробачійного нагляду і вирішив застосувати спеціальну конфіскацію щодо таких предметів, як гумовий човен сірого кольору «Aqua Storm», два дюралеві весла, риболовні сітки в кількості трьох штук, використаних як знаряддя вчинення кримінального правопорушення, а також щодо добутої риби загальною вагою 55,8 кг, визнаної предметом кримінального правопорушення

(судак – 27 шт., чехоня – 8 шт., карась сріблястий – 21 шт., плітка – 95 шт., лящ – 1 шт., сом – 1 шт., синець – 13 шт., білизна – 1 шт.) [30]. Однак питання про можливість застосування спеціальної конфіскації щодо належного засудженому автомобіля марки «RENAULT KANGOO», у багажне відділення якого було покладено незаконно виловлену рибу та який перевозив і знаряддя незаконного зайняття рибним промислом (а отже, автомобіль був засобом вчинення злочину, вчиненого Особою-4), суд у вирокі не розглянув (при тому, що за результатом проведення судової інженерно-екологічної експертизи розмір шкоди, заподіяної внаслідок незаконного вилову риби обвинуваченим, становив 467 262,00 грн). При цьому слід мати на увазі те, що відсутність у рішеннях українських судів аналізу пропорційності застосованих до особи конфіскаційних наслідків буде порушенням ст. 1 Протоколу до ЄКПЛ тоді, коли (а) особа клопотала про таку перевірку перед судами, і (б) суди прямо відмовилися від такої перевірки або фактично ухилялися від неї [8, с. 71].

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки.

Відсутність у процесуальних документах посилання на статті 96-1, 96-2 КК, які закріплюють матеріально-правові підстави й умови застосування спеціальної конфіскації, означає неправомірне звернення до цього кримінально-правового заходу; останній не слід застосовувати лише на підставі ст. 100 КПК.

Закріплене у чинному цивільному законодавстві поняття конфіскації майна потребує уточнення, оскільки не враховує реалії правової системи, зокрема те, що регламентована КК і КПК спеціальна конфіскація може носити характер як санкції за вчинення правопорушення, так і своєрідного «побічного ефекту» (для третіх осіб) від діяння, вчиненого іншою особою. Ст. 354 ЦК пропонується викласти обтічно (як варіант – відтворити у ній ч. 6 ст. 41 Конституції України).

Присвячені спеціальній конфіскації положення кримінального та кримінального процесуального законодавства потребують узгодження між собою в частині: усунення дублювання нормативного матеріалу; описання в ст. 100 КПК правових заходів, відмінних за своєю правовою природою від

спеціальної конфіскації; виключення зі 96-1 КК норм, в яких перераховано процесуальні акти, на підставі яких застосовується спеціальна конфіскація.

Відбиту у ч. 1 ст. 96-1 КК вибірковість (фрагментарність) з питання про коло кримінальних правопорушень, зокрема проти довкілля, вчинення яких уможлиблює застосування спеціальної конфіскації, слід оцінити критично. Заслуговує на підтримку позбавлена недоречної казуїстичності теоретична пропозиція у такий спосіб змінити КК, щоб застосування спеціальної конфіскації не залежало від виду вчиненого умисного кримінального правопорушення, меж його караності або інших кримінально-правових наслідків.

Попри імперативний характер положень статей 96-1, 96-2 КК, у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти довкілля суди нерідко ігнорують вказані законодавчі настанови, навіть не пояснюючи у вирокх мотиви своїх рішень. Зокрема, це особливо наочно видно у випадках незастосування спеціальної конфіскації щодо відмінних від знарядь засобів вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, пов'язаних із заволодінням природними ресурсами.

Хоч обстоювані ККС ВС загальні підходи щодо особливостей змісту ст. 1 Протоколу № 1 до ЄСПЛ і врахування практики тлумачення цього конвенційного припису заслуговують схвальної оцінки, цього, однак, не можна сказати про конкретні рішення ККС ВС, в яких вирішувалось питання про застосування спеціальної конфіскації щодо тих, хто вчинив кримінальні правопорушення проти довкілля. Тому проблема забезпечення однаковості судової практики і в досліджуваній категорії кримінальних проваджень продовжує стояти на порядку денному.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96-1, 96-2 КК України (щодо спеціальної конфіскації) від 30 червня 2022 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#Text> (дата звернення: 5.09.2025).

2. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти довкілля. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2018–2024 роки. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_KKS_dovkillya_2018_2024.pdf (дата звернення: 5.09.2025).

3. Посібник за статтею 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини. Захист права власності. Оновлено 28 лютого 2023 р. 107 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Guide_Article%201_ECHR_Ukrainian.pdf (дата звернення: 5.09.2025).

4. Бідна О.І. Конфіскація за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 244 с.

5. Винник А.О. Спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 220 с.

6. Єрмак О.В. Конфіскація як захід кримінально-правового характеру: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 262 с.

7. Овдієнко В.В. Проблеми юридичної відповідальності за незаконне полювання. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 1–11.

8. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії): підручник: у 2 книгах/ за ред. О.О. Дудорова, А.А. Стрижевської. Книга 2. Вчення про заходи кримінально-правового впливу. Загальна частина кримінального права європейських держав. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 788 с.

9. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні: монографія / О.О. Дудоров, М.В. Комарницький, Д.О. Калмиков / за ред. О.О. Дудорова. Суми: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. 567 с.

10. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 жовтня 2018 р. у справі № 511/2745/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77473947> (дата звернення: 5.09.2025).

11. Вирок Галицького районного суду Івано-Франківської області від 24 грудня 2021 р. у справі № 341/1411/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102180572> (дата звернення: 5.09.2025).

12. Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 20 листопада 2023 р. у справі № 615/743/23. *Єдиний державний реєстр судових*

рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115436680> (дата звернення: 5.09.2025).

13. Турлова Ю.А. Щодо запобіжного потенціалу спеціальної конфіскації в екологічних злочинах. *Суспільство, правопорядок, злочинність: теоретичні та прикладні проблеми сучасної науки: матеріали науково-практичного семінару (м. Миколаїв, 22 травня 2015 р.)*; упорядник д.ю.н., доц. Є.О. Письменський. Миколаїв: Луганський державний ун-т внутр. справ імені Е.О. Дідоренка, 2015. С. 117–120.

14. Лацько А. В. Порухення правил охорони вод: кримінально-правова та кримінологічна характеристика: дис. ... д-ра філософії зі спеціальності 081 «Право». Харків, 2025. 246 с.

15. Пироженко О.С. Спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового впливу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. Вип. 14. С. 183–186.

16. Батиргареєва В.С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 101–109.

17. Вирок Близнюківського районного суду Харківської області від 27 серпня 2024 р. у справі № 612/498/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121212536> (дата звернення: 5.09.2025).

18. Вирок Машівського районного суду Полтавської області від 27 листопада 2023 р. у справі № 531/2743/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115196843> (дата звернення: 5.09.2025).

19. Вирок Зборівського районного суду Тернопільської області від 23 січня 2024 р. у справі № 599/90/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116466580> (дата звернення: 5.09.2025).

20. Вирок Заліщицького районного суду Тернопільської області від 3 квітня 2025 р. у справі № 597/322/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126349224> (дата звернення: 5.09.2025).

21. Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 1 квітня 2025 р. у справі № 556/644/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126249177> (дата звернення: 5.09.2025).

22. Хім'як Ю.Б. Актуальні питання спеціальної конфіскації у сфері кримінальної юстиції. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 404–411.

23. Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Ismayilov v. Russia* від 6 листопада 2008 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO6119> (дата звернення: 5.09.2025).

24. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 вервня 2018 р у справі № 366/1872/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74842644> (дата звернення: 5.09.2025).

25. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 листопада 2020 р. у справі № 723/1280/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reestr.court.gov.ua/Review/93217848> (дата звернення: 5.09.2025).

26. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії): підручник: у 2 книгах/ за ред. О.О. Дудорова, А.А. Стрижевської. Книга 1. Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 824 с.

27. Постанова Касаційного кримінального Суду Верховного Суду від 2 червня 2020 р. у справі № 748/1457/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89793551>(дата звернення: 5.09.2025).

28. Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

29. Дудоров О., Мовчан Р. Про напрями вдосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля (на замітку розробникам нового Кримінального кодексу України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 92–125.

30. Вирок Кременчуцького районного суду Полтавської області від 25 лютого 2025 р. у справі № 536/123/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125467658> (дата звернення: 5.09.2025).